

dit. Snad jen tolik, že vychází-li Lužný i z filozofujícího Lashy, který se religijní problematikou zabývá jen dosti okrajově, postrádám dnes již světoznámou politologickou úvahu S. Huntingtona o střetu „civilizací“ (kulturních/náboženských okruhů), která je přece celá vybudována na religijních základech (*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Touchstone, New York 1972. V češtině cf. Kropáček, Luboš: *Blízký východ na přelomu tisíciletí. Dynamika přeměn v muslimském sousedství Evropy*. Vyšehrad, Praha 1999, s. 267–273).

Jak jsme viděli výše, Lužný si zřejmě byl dobře vědom nedostatků, které jeho práce má, a to, co si vytkl jako cíl, kvalitní zreferování některých koncepcí moderní sociologie náboženství, se mu skutečně podařilo. Někdy, ale jen někdy, je svými komentáři i přesáhl (např. odhalení protisekularizačních postojů v díle Th. O'Dey, s. 72). Vyzdvihnout je třeba i obsáhlé vřetstíky (s. 147–183) a autorův zvyk vkládat do textu „okna“ s dlouhými, dobře volenými ilustračními citáty rozebíraných autorů, které dávají možnost blíže nahlédnout způsob jejich argumentace i přemýšlení. Lituji jen toho, že si Lužný nechal příklad z H. Pavlincové a B. Horyny, kteří do své *Filosofie náboženství* (8. svazek téže ediční řady), zařadili i shrnující kapitolu o vývoji disciplíny v českém prostředí. Právě zde by to bylo navýsost podnětné. Meziválečná česká sociologie náboženství, jakkoli kvantitativně nebohatá, totiž dokázala reflektovat řadu skutečností, které západním vědcům nadlouho unikaly. Tak třeba úvahy o tom, že „konec náboženství“ je jen naším metodologickým omylem, najdeme u E. Chalupného (*Sociologie IV/2. Nauka o výtvorech a činnostech civilisace*, sv. 2. VI. náklad, Praha

1939, s. 221), z hlediska historické antropologie významné studie o lidové religiozitě vypracovali A. Bláha a M. Moudrý (viz Nešpor, Zdeněk R.: „Socioekonomické faktory náboženského vývoje podle českých předmarxistických filosofů a sociologů náboženství.“ In: Horský, Jan ed., *Kulturní a sociální skutečnost v dějzpytném myšlení*. Albis international, Ústí nad Labem 1999, s. 353 až 354) apod.

Svými hyperkritickými připomínkami však nechci zlehčovat význam Lužného studie, již proto ne, že žádnou lepší dosud nemáme a asi dlouho mít nebudeme. Navíc v situaci minimální (nechci-li rovnou říci nulové) propojenosti antropologických a religionistických studijních programů na našich univerzitách, kdy většina antropologů, etnologů a kulturologů nezbytně musí hledat poučení o sociologii náboženství jen v knihách, je vydání Lužného studie zcela zásadním podnětem. Mělo by však, jak na to upozorňuje sám autor, být spíše jen „odrazovým můstkem“ k dalšímu studiu a – především – k vlastní terénní práci, jejímž nedostatkem stále trpíme.

Zdeněk R. Nešpor

Georges BATAILLE: Prokletá část / Teorie náboženství.

Praha, Hermann a synové 1999, 310 s.

Dvě odborné Bataillovy práce, vydané v českém překladu v jednom svazku, mají téměř jednotící výkladový princip: rozbor a interpretaci problematiky a tvorby energetického přebytku, chápaného v první části textu jako „prokletou část“ v rámci uspořádání jednoho celku, a způsob spotřebování či splavení daného nadbytku: druhá část textu pak

odkazuje k poněkud neproduktivní investici v podobě náboženské oběti. Bataillův přístup je sice mírně reduktivní, nicméně zavedení ekonomického větného režimu a způsobu vyvozování odpovídajících závěrů dává tušit, že autor pracuje s poněkud specifickými zákony obecné ekonomie (viz odpovídající kapitola textu) a současně se strategiem soupeření uvnitř rozdílných diskursů. (Aztékové, Lámaismus, Islám, Reformace atp.)

Uvedený postup – tj. svérázné formy větných režimů a začasté přesměrování kontextuálních významů – je ovšem patrný i v jiných Bataillových textech, včetně prózy, neboť vychází z přesvědčení, že ten, kdo *„užívá jazyka, přiznává svou bezmocnost“*. Až v případě, kdy se odhodláme překračovat hranice jazyka, dostáváme se tak nad zákazy, které limitují vlastní prostor subjektivity, prostor, v němž lze řešit problém přítomnosti: jinak též téma, které se v tomto textu objevuje spíše okrajově a v poznámkách. Specifické používání zavedené pojmové nomenklatury je pro autora příznačné i ve způsobu „zajištění“ svých obecných závěrů empirickými či textovými údaji. Celá střední část knihy, zaměřená na tzv. historická fakta I – III a současná fakta je toho vcelku zřejmým dokladem.

V předmluvě autor upozorňuje na základní rozpor: totiž na skutečnost, že téma knihy působí mírně řečeno zavádějícím dojmem, a je tedy vhodné práci číst spíše z hlediska převrácení principů, které dosud panují v příslušných vědeckých disciplínách, než z pohledu jednoho konkrétního vědeckého tématu. Neboť principy Bataillovy obecné ekonomie jsou zaváděny a textově „ošetřeny“ ve velmi neobvyklém rámci, stručně řečeno: o ekonomii se jedná pouze

z hlediska zprodukování převodu na energetickém obsazení jednotlivých lidských výstupů. A je jedno, zdali jde o činnosti, výlvyry či přesuny chění. Takto nahlíženo je zřejmě vhodnější číst dané texty jako pokus o revizi lidského vstupu do celkové energetické výměny v rámci univerza, či jako pokus o přerozdělení dosud panujících pravidel v rámci systému směn.

Autorův rozbor oběti, války či potlačení tak má v tomto případě pouze doplňující charakter k primární literatuře (viz Saha-gun a Mauss, příp. Dumezil).

Pak ovšem můžeme nahlížet autorův záměr bez zbytečných předpokladů a vnímat jeho reakci na platné ekonomické systémy z hlediska akumulace jako plýtvání sui generis. Neboť v tomto případě se akumulace jeví jako odsunutí, odklad či couvání (na tomto místě je vhodné připomenout jiný typ revize ekonomického diskursu: Lyotardovu „Rozeptí“, zvláště pak strany 276–282, a oběti str. 183–190, českého vydání) před *„nevyhnutelným okamžikem splatnosti“*, aby nakonec byla samotná energie vždy vyplývána /1999: 13/.

Téma plýtvání je u Batailla spojeno v jednu interpretační řadu tím, že je propojeno na řád věcí (viz. s. 78), a tyto, ovšemže zpětně, navazují na poznámky k řádu skutečnosti (s. 67).

Plýtvání tak souvisí s oddělováním, vyčleňováním jednotlivých bytostí, neboť tento princip je vázán řádem skutečnosti. *„Oddělení je skutečně pouze tehdy, zůstávám-li v řádu věcí. Ono opravdu je skutečné, ale to, co je skutečné, stojí vně.“* /1998: 67/ Jedinečnost má tím charakter kontinuální spojitosti a autor ji hledá v intimitě. *„Všichni lidé jsou ve své intimitě jediným člověkem.“*

V tomto ohledu je příznačné, že M. Foucault oceňoval Batailla především za

naznačení linií převrácení vnějšího a vnitřního: v jiném pojetí než u Batailla je Foucaultem téma opět navraceno jazyku a rovněž produkci reprezentace.

Z hlediska převodu energetických obsazení je patrné, že plýtvání, autorem doprovázené např. rozbořem potlače, je v protikladu k řádu věcí, nicméně dostává své vážnosti – tzn. přechází v řád skutečného – teprve v momentu vstupu do řádu věcí. Jinými slovy: je-li samo proměněno ve věc. Bataillův koncept obecné ekonomie nyní dostává zřetelné obrysy: autor pracuje s pojmovou triádou řádu věcí – řádu skutečnosti – řádu plýtvání, kde všechny tři parametry energetické směny jsou vymezeny latentním efektem pojmu ztráty, finality, která přetáčí „podivný“ systém ekonomického provozu.

Finalitou schopnou tohoto převodu je dar, chápaný zároveň jako schopnost překročit subjekt, vyvázat se z fatálního řádu věcí a ziskem strukturované skutečnosti. *„Dar má schopnost překročit subjekt, který dává, ale výměnou za darovaný předmět si subjekt přivlastňuje právě toto překročení.“*

Toto překročení má entropický charakter a v jeho blízkosti stojí smrt. Evidentní nadbytek života, který autor nachází téměř na všech vývojových stupních, ztroskotává na své prokleté části: způsob spotřeby bohatství odvrací společnost od pravdy nadbytku. Rozumí se původního, energetického přebytku. Autor tak může říci, že *„současné formy bohatství rozkládají ty, kteří se považují za jeho držitele, a tropí si z nich posměch. Z tohoto hlediska je současná společnost nesmírný padělek, neboť tato pravda o bohatství polměšile přešla v ubohost.“* /1998: 88/ Je-li ovšem pravda v těsném významovém sousedství s ubohostí, je pro Batailla lež tím, co nakonec zasvěcuje nadbytek života revoltě.

Oddíly věnované historickým a současným faktům jsou zpracovány v zásadě jako instruktážní rozbor především přijaté zásady obecné ekonomie (viz výše) a všechny čtyři části tak plní funkci deskriptivního instrumentáře základní teze.

Pojem energetického přebytku je včleněn do větného režimu vyvozování z předpokladu stejného vůči sekundárním odlišnostem: např. idea islámu jako podřízení vůči exemplifikované funkci dohývání, oběť a konstrukce božského a posvátného vůči spáse jako vyčlenění z modu produktivní činnosti. Odhlédneme-li od spíše popisných a dokumentujících částí, lze v samotném textu nalézt několikrát zdůraznění Bataillova apelu, kterým je nesena idea knihy: patrně nejzdařilejší popis je k dispozici v kapitole věnované Maršallovu plánu, tj. na samém konci *„Prokleté části“*: *„Bytosti, jimiž jsme, nejsou dány jednou provždy, jsou jakoby nabízeny růstu svých zdrojů energie. Většinu času činí z tohoto růstu, přesahujícího prosté přežívání, svůj cíl a důvod k existenci. V této podřízenosti růstu však daná bytost ztrácí svou autonomii, podřizuje se tomu, čím bude v budoucnu v důsledku růstu svých zdrojů. Růst totiž musí probíhat s ohledem na okamžik, v němž se rozloží do bezúčelného výdeje. Právě tento přechod je ovšem ze všeho nejtěžší. Vědomí se mu totiž brání, protože se potřebuje opřít o cosi nabytého, o něco, nikoliv o nic bezúčelného výdeje. Mělo by k tomu dojít ve chvíli, kdy vědomí přestane být vědomím něčeho. Jinými slovy, uvědomit si rozhodující význam okamžiku, v němž se růst (nabytí něčeho) rozpustí ve výdeji, to je právě vědomí sebe sama, tedy vědomí, jehož předmětem už nic není.“* /1998: 218/

Uvedená citace důkladně naplňuje autorův záměr a smysl přesměrování kon-

textů obecné ekonomie. Materializace růstu je jistý druh energetických výdajů, které neustále odsouvají intenci vědomí jako svého vlastního obsahu. Jsou směřovány k budoucnosti, tedy jsou-li předmětem příštích aktualizací jedince v závislosti na spotřební kvantifikaci, vědomí nepřichází k sobě jako vědomí sebe sama v tom, co pro sebe a o sobě vlastním obsahem vědomého: tj. nic jako to vše, co nepatří do sféry vlastní produkce vědomí.

V tomto případě vědomí negeneruje obsahy sobě rovné, ale jen obsahy kontaminované účelností: tj. ty, které v konečném důsledku odvádějí jedince od finality svého vlastního účelu. Obecná ekonomie tak předkládá v tomto pojetí scénář zástupných modalit účelů, které odklánějí bytostné obsahy vědomí mimo jejich vlastní sféru. Stávají se tak prokletím jedince, neboť zastupují v něm něco, co má v pravém slova smyslu zůstat prázdné: je to totiž teritorium difference subjektu v tom, v čem si je odlišen vůči už předem pořádané skutečnosti věcí. Pokud se toto nestane, nedochází ani k prolínání řádů. To je motiv, který je pro Batailla zcela zásadní.

Jinou otázkou ovšem je, zda-li je v tomto textu dostatečně zřetelný. Už bylo jednou zmíněno, že důležité vsuvky jsou zařazeny do poznámek, případně je nalezneme pod čarou. Možná, že i tato zvláštnost je důsledkem přesměrování kontextů obecné ekonomie.

Poslední část práce je věnována teorii náboženství a ve svém úvodu sleduje rozboru možného čtení Hegelova pojetí touhy v souvislosti s konceptem činnosti a výslednou negací. Kojevovo čtení Hegela není patrné pouze na první pohled z předsazené citace k úvodu: je téměř instantně přítomné i v dalších částech textu a Bataille tak pouze dovádí

některé zásadní formulace k vlastnímu scénáři: viz problém nutnosti jako oběti, spojení oběti a smrti, či konzumace oběti. „*Oběť je antitezí produkce, která je zaměřena do budoucnosti, je to spotřeba, jejímž jediným zájmem je okamžik.*“ /1998: 259/

Finalitou oběti je návrat: provedení zpětného pohybu kruhu, tj. zacílení na ztracenou sféru intimity. Bataille tak v jiném kontextu opakuje teze vyslovené na samém počátku „*Prokleté části*“. Znalost řádu intimity nakonec umožní, podle autora, určitý přístup k vědomí sebe sama, přesněji: k získání distinktivních znalostí, tedy těch, s jejichž pomocí lze diferencii řádů zpřehlednit a odlišit.

To ovšem samo o sobě nestačí na to, aby při požadavku jasného vědomí toto vědomí mohlo uniknout z dilematu simultánní potřeby bezprostřednosti a činnosti. Zatímco činnost začleňuje člověka do řádu věcí a nutí jej k jeho překonání negací, pokud chce zpět k autenticitě, bezprostřednost je vlastní pouze božskému a v lidském rozvrhu je obtížně k zastížení. Přesto lze podle Batailla tyto dva mody směřování ke zničení řádu věcí bez nutnosti válek, které tento rozpor implikuje, doložit. Výstupem z tohoto latentního konfliktu je „...*uvažování o předmětech, vyřešených a zničených v intimním okamžiku, jako základ jasného vědomí sebe sama*“. /1998: 302/ Ačkoliv je tedy destrukce subjektu jako individua zahrnuta v destrukci objektu jako takového (tzn. patřícího do řádu věcí) přesto jej podle Batailla lze zvládnout bez použití militárních prostředků. Nahlíženo pouze z tohoto hlediska lze říci, že Bataillova kniha poskytuje návod k tomu, začít o této možnosti alespoň uvažovat. V kontextu soudobé akcelerace spotřeby to nemusí být zrovna málo.

Jiří Bystřický